

Sait Çetinoğlu: Sargis Alemyan'ın Hayatından Bir Kaç Yaprak; 1915 Soykırımı, Dersim'e Sığınma ve Sovyet Ermenistanı'na Yerleşme

Posted on 27/10/2017

1915 Soykırımı mağdurlarından Sargis Alemyan'ın Soykırımdan kurtuluşunun anlatıldığı hayat hikayesini “Bu hatıralarda, bir çocuğun yaşadıklarının haricinde, bu insanın hafızasında yer etmiş olan iyilikler ve kötülükler, bununla birlikte de o karışık yıllarda insanlıklarını kaybetmeyen, yedikleri bir lokma ekmeği inkâr etmeyen (edenler de), masum ve müdafaasız kadın ve çocuklara karşı “köpekleşmeyen” (köpekleşenler de), uzak diyarlardan mağdurlara insani bir el uzatıp, onları tekrar hayata döndürmek uğruna didinip, yerine göre kendileri de ateş arasında kalan İnsanları minnetle andığını ve bu minnet

duygularının kendi çocukları ve torunları tarafından da bilinmesinin istendiğini görmekteyiz. Bu hatıralar bunun için yazılmıştır! Yazarın çocukları ise, kendileri de, bu minnet duygularının dışavurumunun bir devamı olarak, bu İnsan insanları sadece babalarının değil, kendilerinin de minnetle hatırladıklarını bilmeleri için bu kitabın yayınlanmasıyla bu duyguları ifade etmek istemektedir. Bu kitap bunun için Türkçe olarak yayınlanmıştır! Hiçbir şey unutulmaz, hiç kimse unutulmaz.” Sözleriyle kitabın yayınlanış amacını açıklar.

Alemyan'ın serüveni Kharbed'in Bedrak Köyünde 1903 yılında başlar. Soykırımda 12 yaşında olan ve olaylara akli eren Sargis, gördüklerini hafızasına nakşeder. Sargis çevresiyle ilgili

bir çocuktur. Çevresini ve ilişkileri son derece ayrıntılı anlatır. Türk-Ermeni ilişkilerini Kürt-Ermeni ilişkilerini, devletin Ermeni halkı ile ilişkilerini ve toplumsal-ekonomik yapıyı son derece ayrıntılı resmeder. Anlatımı çarpıcıdır. Anlatımları bir anlamda geçen yüzyılın Dersim'inin ayrıntılı toplumsal ve ekonomik tarihidir. Son bölümde naklettiği Sovyet Ermenistanındaki yaşam da çarpıcı açıklamalar içerir. Ayrıca metin Diran Lokmagözyan'ın açıklamalı notlarıyla da zenginleştirilmiştir:

Alemyan toplumsal yapıyı tarif ederken ekonomik yapıda Ermenilerin başat karakterini vurgular: “Berdak'ın nüfusu genelde Türklere oluşmaktaydı. Ermeniler 46 haneydi, Türklere ise 800'ün üzerinde. Lâkin biri pazara girse, buranın bir Ermeni köyü olduğunu zannederdi, çünkü zanaat ve ticaret tamamıyla Ermenilerin elindeydi. Ne bir Türk zanaatkar ne de Türk dükkâncı yoktu... Tüm tarlalar ve meyve bahçeleri sulamalıydı... Ermeniler, Dersim Kürtleriyle son derece uyum içindeydi. Türklere de uyumluydular, en azından dış görünüş itibarıyla. Fakat Türklere ağızdan Gâvur kelimesi eksik olmazdı. Ermeniler ne kadar da fiziksel anlamda güçsüz ve zararsız olsalar, yine de Türklere nefreti ve tehdidinden kurtulamıyorlardı... Ermenilerin de okulu vardı ve masraflarını kendileri karşılıyorlardı, Türklere, Ermeniler için okul kurmazlardı. Ermenilerin okulunda hem kızlar hem de erkek öğrenciler eğitim görüyorlardı. Bu vilayette bulunan tüm Ermeni köylerinin bir okulu mevcuttu... Babam için Türk Ermeni ayrımı yoktu... Dersim'in hemen hemen tüm ticareti bizim köyün Ermenilerinin elindeydi... Öncelikle belirtmek gerekir ki erkeklerin hepsi de okuryazardı... Bu çalışkan insanların yüreğinde isyan duygusuna kesinlikle yer yoktu... Silahlanma yoktu, çoğunluğu hayatında silah görmemişti. Fakat bu durum, soykırım süresinde bu insanların başına her türlü iftiranın dökülmesini engellemedi. Babamın topçu binbaşı olduğunu söylüyorlardı, hâlbuki babam hayatında top görmemişti... Haydut yoktu, bu denli çalışkan, ürkek ve barışçıl bir topluluktan haydut çıkamazdı... İhbarcılar yoktu, çünkü ihbar edilecek bir şey de yoktu.” Ermenilerin zenginliği Müslümanların gözlerini kamaştıracak ve Soykırımında İttihatçıların suç ortaklığına soyunmalarını kolaylaştıracaktır. “Ermeniler zanaatkar ile tüccardı ve tabiatın en iyi bereketleri onların evinden gelirdi, altınları vardı. Fakat beceriksiz ve kıskanç Türklere bunları görmeye tahammül edemezdi ve

1908 yılına kadar soymuşlardı, ondan sonra da nefretlerini gâvur kelimesiyle dışarı vurmaktaydılar.

Gâvur, gâvur,

Pişîği kavur.

Kültürel düzeyle ilgili anlatımları da çarpıcıdır. Bugün o coğrafyada halen o düzey okulluluk oranına ulaşamamış YİBO'lar ile bölge çocukları köklerinden koparılarakeğitilme adı altında şekillendirilmeye ve asimilasyona, taşınmalı eğitim ile öğrenciler kilometrelerce ötelere taşınarak eğitim sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Sargis köyünü tasvir ederken hiçbir şeyini, hiçbir köşesini ve hiçbir ferdini unutmaz. Çiçeğini böceğini, kuşunu kurdunu aynı heyecanla resmeder. Bu bakımdan Sargis'in anıları bir anlamda etnografik bir belgedir. 1915 soykırımında köyünün %40'ının kurtulduğunu ve bunların kurtuluşunun Dersimliler sayesinde olduğunu altını çizer: "95 kişi hayatta kaldı, bu da yaklaşık olarak %40'ına tekabül eder. Kurtulanların bir kısmı bir-iki yıl sonra ağır hayat koşullarına yenik düştü. Kurtulanların büyük bir kısmı Dersim'e sığınmıştı. Öyle ki, Dersim olmasaydı, belki de ancak %10'u hayatta kalırdı, o da ancak çocuklar, bunlar da Türklerin evlerinde kaybolur giderlerdi. Böylece, bu 46 aile, %90'ı Türk olan bu şirin, küçük yerleşim biriminde yaşamaktaydı. Durumun 1908'den önce nasıl olduğunu bilemem. 1895 yılında katliam ve soygun olduğu ve 17 kişinin öldürülmüş olduğunu biliyorum. Sonraki yıllarda Ermenilerin sayısı tekrar artmıştı ve soykırım arifesindeki sayıları 1895'te olduğundan daha fazlaydı. Türkler, gönülleri ne kadar istese de genellikle devletin izni ve emri olmadan kırım tertiplemezlerdi." Soykırımında devletin rolü ve suç ortaklığına vurgu yaparken Ermeni gen havuzunun da tahrip edildiğinin altını çizer.

Soykırım mekanizması her yerde aynı şekilde işler: "1914 yılının ağustosu geldi. Genel askeri sayım duyuruldu, 18 ile 45 yaş arası. Bu aslında sayım değil, seferberlikti. Ertesi günü, sabahtan belirtilen yaş grubundaki erkekler toplanıp Harput'a gittiler, sayılmaya. Önden Abgarların Gazar'ı gidiyordu, daha geçen akşam kendi yarattığı bir şarkıyı

söyleyerek.”

Havada bulut yok, bu ne dumandır,

Evde ölü yok bu ne sıvandır.

Ah, bu ne yamandır, gülü çemendir,

Giden gelmiyor, bilmem nedendir.

Ermeniler vatan hizmetine giderken İttihadın planından habersizdirler. Yine de Gazar'ın baladında olduğu gibi bir umutsuzluk vardır. Gazarlar devletin çağrısıyla vatan hizmetine giderlerken arkada kalan halkının korumasız kaldığını. Kendilerinin de vatan hizmeti adı altında amele taburlarında yük hayvanı olarak tüketileceği planından haberleri yoktur. Korumasız kalan halk rahatça ölüm yolculuğuna çıkarılacaktır. Ermeniler, durumların kötüleşmesinden başlarına gelecekleri hissetmeye başlamışlardır: “1915 yılının Ocak ayından başlayarak, Türklerin Ermenilere yaklaşımı daha kötüleşti. İlkbaharın başlarında, 15 yaşından büyük erkekleri tutuklamaya başladılar. Hapiste dövüp kırıyor, silah istiyorlardı. Ermenilerin silahı yoktu, olanlar da sadece birkaç tabancadan ibaretti, düşünlerde ve yortularda sadece ses çıkarmaya yarardı. Tabancaları teslim ettiler, fakat dayak kesilmedi. Her an bir katliam bekliyorduk. Bir Haziran akşamı (Pazartesi) müdür, Perşembe günü tüm Ermenilerin göçeceğini bildirdi, Urfa'ya gideceklerdi. Öbür günü, akşamüzeri, bir polis gelerek beni, babamın yanına onu görmeye götürdü, babam rica etmişti. Gidip gördüm, ben dışarıda, babam ise içerdeydi, pencereden konuşuyordu. Şimdi dahi, en mutlu anlarımda dahi o dakikaları hatırladığımda gözlerim yaşla doluyor. Babam, bunun Urfa olmadığını anlıyordu, ben de anlıyordum. Birbirimizden gizliyorduk.”

Babasının bir Türk arkadaşı vardır: Abdurrahman Efendi. Sargis'in babası ölüm yolculuğunda rastladığı bir Türk'e “Abdurrahman'a söyle ailemi kendisine emanet ediyorum” der. Sargis'i Soykırımdan bu baba dostu kurtaracaktır. “Bu Türk, babamın vasiyetini layıkıyla yerine getirdi. Evimizin eşyalarını, en iyi halıları, hepsini ona teslim ettik. Gerçi Türkler, bizim evimizden bir tavuğun dahi canlı kalmayacağına karar vermişlerdi, fakat o bizi kırimdan korudu. Abdurrahman'ın katliama katılıp Tanrı katına erişmek uğruna

başka Ermenileri öldürüp öldürmediğini bilmiyorum. O, koyu dindar Türklere değildi... Bizim orada Ermeniler çok azdı, Türklere 15 kere daha az. Bu hesapla, Tanrı katına erişme şansına hepsi ulaşamazdı, bu iş tekeldi ve sadece üst sınıfa, yöneticilere mahsustu.”

Soykırım öncesi barış içinde yaşamalarına rağmen 1915 sürecinde zalimleşen Kürtleri resmeder. Yakın köylüleri Corovanlılar: Corovan, Müslüman Kürtlerle yerleşik bir köydü. Dersim ve Berdak arasındaydı. Bu Kürtler, Ermenilere hiçbir şey vermeyerek onların iyiliklerinden çok faydalanmış olmalarına karşın, Ermenilere karşı Türklere kadar zalimleşmişlerdi. Bu zavallılar, barış zamanında o denli uysaldılar ki, ancak insandan sayılırlardı, şimdi ise silahsız kadın ve çocuklara karşı aslan kesilmişlerdi.”

Artık Ermenilerin arkasında ölüm, önlerinde ölüm vardır. Dersim’e ulaşabilenler şanslı sayılabilir. Sargis Dersim’e ulaşır. Dersim’de şartlar iyi değilse de en azından ölüm tehlikesi bir an için uzakta kalmıştır denilebilir ama açlık ve hastalık burada da onların peşini bırakmaz. Dersim’e ulaşan Ermeniler Rusların Erzincan’a gelmesiyle birlikte Kürtler tarafından kervanlarla Erzincan’a taşınır. Tabii ki bunun maddi bir bedeli vardır.

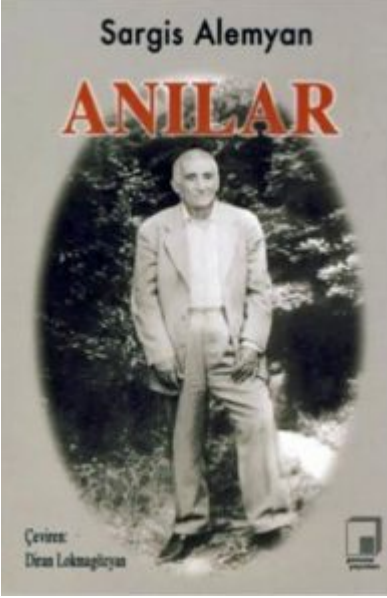
Sargis köyünden kurtulabilen iki kişiden biri olan ve bu sevkியatta rol alan arkadaşlarından birinin ilginç hikayesini nakleder: “Abraham’ın haricinde, hapsedilmiş erkeklerden bir de Nişan Terteryan kurtulmuştu ve bugün de Nor Kharberd’de yaşamaktadır... 1920 yılında Türklere Nişanı Kars’ta yakalayıp, ölüm cezasına çarptırmak için Erzurum’a götürdüler, fakat oradan da kurtuldu, kaçıp, artık Rusların elinde bulunan Aleksandrapol’a geldi. 1937 yılında Yerevan’da tutukladılar, fakat birkaç ay sonra serbest bıraktılar, 1949’da Altay’a yolladılar, oradan da sağ-salim döndü. Şimdi de sağlıklıdır ve gençlik yıllarındaki gibi şarkı söylüyor. Tanrının gücünün büyük olduğunu ve kendisinin onun tarafından kurtarılmış olduğunu düşünüyor.” Batıya gidebilen şanslı Ermenileri 1929 büyük bunalımı beklerken, doğuya gidenleri de Stalin beklemektedir. Alemyan Stalin döneminin örneklerini vererek kendi deyimiyle şahıs kültüne kurban giden Ermeni aydınlarını anar.

Alemyan Ermeni soykırımı ile 1938 Dersim soykırımı arasında özdeşlik kurar: “Tatlı Dersim Kürtleri, Türkler sizi küle dönüştürdü. Sizin felaketiniz, en az benim milletimin başına gelen felaket kadar yüreğimi yakmıştır.”

Dersimlilerden şükranla bahseder: “Şükran size Dersimli Kürtler. Yıllarım ilerledikçe, size karşı beslediğim minnet duyguları da o derece çoğalıyor. Siz çok iyi insanlardınız. Bu belki de her zaman Ermenilere karşı iyi olduğunuz ve medeniyetin sizi egoist yapmadığından dolayıldı. Bütün Kürtler böyle olsaydı, Türkler ne sizi katledebilirdi, ne de bizi.”

Rusların işgal bölgelerine gelebilen Ermenilerin yaşam koşulları da zordur. Kılıç altındaki ölümden kurtulmuşlardır ancak bu ölüm bu kez bir başka yoldan gelmektedir: Açlık ve hastalık. Ardından Rusların geri çekilmesiyle uluslar arası alışveriş nesnesi Ermeniler yeni sürgün yollarına koyulacaklardır.

Kafkasya’ya ulaşabilenler Rus ordusunun dağılmasından sonra endişeleri artar 1915’te Türkiye’de gerçekleşenin Kafkasya’da da olacağını hissediyorduk der Sargis. Nitekim de bu endişeleri gerçekleşir. Soykırım sınır ötesine taşınır. Sargis Soykırımın sınır ötesine taşınmasını ve acı yaşam koşullarını nakleder.

“Hastaları, hastaneye götürüyorlar ve çoğunluğu oradan geri dönmüyordu. Her gün birkaç yetim ölüyordu. Hasta olmayanlar ölenler için sevinçle mezar kazıyordu (mezar kazanlara ek yiyecek verilmekteydi). Bugün sen mezar kazıyorsun, bir hafta sonra da bir başkası senin mezarını kazıyor. Ölüme karşı tamamen ilgisizleşmiştik. Ölümün kaçınılmaz olduğundan emin olduklarından, bazen, tam olarak ölmemiş olanları da mezarlığa yolluyorlardı. Tabut ve kefen olmadan gömüyorlardı... Bir keresinde, papaz mezarın başında duasını okurken, çocuk ağlayarak ve kendisini nereye getirdiklerini sorarak mezarın içinde doğrular. Çocuk hastaneye iade edilir ve tesadüf eseri iyileşerek tekrar

yetimhaneye gönderilir. Ay sonunda papaz, listesine göre ücretini almaya gelir. Bayan Şahinyan, o çocuğun gömülmediğini, üstelik iyileşmiş olduğunu söyleyince papaz, beni ilgilendirmez, mezarlığa gittim, işlemleri yaptım, paramı isterim diye cevaplar. İşte böylesine taşlaşmış kalplerle dolu bir çevrede geçiriyorduk günlerimizi, geceleri ise yatak-yorgansız, toprağın üzerinde uyuyarak...”

Anıların son bölümü Sovyet Ermenistan’ındaki yaşamına dair anlatımları içerir: İyi adamsa neden bir Komsomol üyesi dahi olmadığı ile başlayan sorgulanmasıyla Stalin dönemi Sovyet Ermenistanı’ndaki yaşamı resmeder. Ermeni aydınlarını orada da ölüm beklemektedir: O günlerin tanıdık simaları gittiler ve dönmediler...

Dipnot:

1 Sargis Alemyan Anılar, çev. Diran Lokmagözyan, Pencere Y. 2011

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>

